

KRAUSZ TAMÁS–VARGA ÉVA MÁRIA

Egy könyvrecenzió – tizenkét csúsztatás

Ritka az olyan recenzió, amely az elejétől a végéig csúsztatásokra épül. Szabó Péter írása e recenziók közé tartozik. De hát menjünk sorjában, s fejtsük fel a hamis konstrukció értelmét és funkcióját.

1. Felháborítónak is tarthatnánk, hogy már a recenzió címe és első alcíme is hamis. Ugyanis Szabó Péter úgy állítja be a dolgot, mintha a kötetünk előszava, illetve a kötet szerkesztői azt állítanák, hogy a magyar megszálló csapatok *tudatos népirtást* hajtottak végre a Szovjetunió elfoglalt területein. Bárki meggyőződhet róla, hogy a magyar megszálló csapatokkal kapcsolatos „tudatos népirtás” vádja olyan elmeszülemény, amelynek egyetlen funkciója van: a kötet lejáratása. A „tudatos népirtás”, az „előre megtervezett népirtás” fogalmak nemhogy az előszóban, de az egész kötetben sem szerepelnek a magyar megszálló csapatok tevékenységével összefüggésben. Ennek ellenére Szabó Péter cikkének koncepciója erre a vádra épül. Ő sem értette meg vagy nem akarta megérteni a *náci népirtásban* való magyar részvétel problematikájának egészét. Mivel ez a torzítás egy szakmai folyóiratban jelenik meg, kénytelenek vagyunk röviden összefoglalni a kötet előszavában vázolt álláspontunkat, hogy végleg elejét vegyük a hasonló félreértelmezéseknek.

Elemi dolog, mégis megfélelkeznek róla komoly szerzők is: a Szovjetunió elleni háború az Ost-terv és a Barbarossa-terv alapján kezdettől fogva a német „élettér” (Lebensraum) megszerzéséért folyt, ez volt az alapvető tétje. A náci Németország az első pillanattól olyan háborút folytatott a Szovjetunió ellen, mely az addigi világtörténelemben példátlan volt: olyan gyarmatosító-területrabló, totális háborút, amely teljességgel eltért a Nyugaton folytatott náci hadviseléstől. Keleten a háború alapvető jellege és tartalma magában foglalta a népirtást mind céljában, mind eszközrendszerében. Itt a náci Németország alapvetően más célokat tűzött ki maga elé, mint a többi, korábban megszállt országban. A Szovjetunió (és Lengyelország) esetében a helyi lakosság megsemmisítése, illetve az Urál mögé deportálása, az ország teljes gazdasági kifosztása, német kolonizációra való előkészítése volt a szándék.¹

¹ Vö. *Richard Breitman: The Architect of Genocide. Himmler and the Final Solution.* University Press of New England, Hanover, 1992.; *Götz Aly: Endlösung. Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden.* Fischer, Frankfurt, 1995.; *Népirtás a Szovjetunióban.* Szerk. Krausz Tamás. Magyar Russzisztikai Intézet, Bp., 1992. (Szovjet Füzetek 5.); *Пикер Генри-Хаффнер*

Közismert az is, hogy a népirtás elsődleges célpontjai a zsidók, az oroszok (szlávok) és a kommunisták voltak, amely embercsoportok között a nácik világos határokat nem is húztak. A *Generalplan Ost* ma már tankönyvekben szereplő dokumentum, vádirat a náciizmus ellen, amely 1941-ben még azzal számolt, hogy a keleti területeken három évtized alatt 31 millió szláv és zsidó fog eltűnni. A nácik azonban már három év alatt sokszorosan túlteljesítették tervüket, hiszen az elpusztított polgári lakosság száma 1944-re meghaladta a 25 millió főt. 1943-ra a *Generalplan Ost* módosított változata már mintegy 50 millió „alacsonyabb fajú” legyilkolt emberrel számolt. A német felügyelet és ellenőrzés alatt álló magyar, román, ukrán, lett, litván, finn, olasz stb. fegyveres megszálló alakulatok a háború egész időszakában részt vettek a náci Németország fegyveres erőinek e népirtásában. Ezen nem változtat az a tény, amit mi is állítunk, hogy a magyar megszálló csapatok nem azzal a céllal támadták meg a Szovjetuniót, hogy népirtást hajtsanak végre. A recenzens állításával ellentétben mi tehát nem *magyar* népirtásról, hanem *náci* népirtásról beszélünk.² A magyar megszálló csapatok belesodródtak a népirtás náci projektjének megvalósításába, függetlenül attól, mit gondoltak és mit nem gondoltak önmagukról és tetteikről a magyar katonák és parancsnokaik. A magyar vezérkar úgynevezett 10. számú füzet³ és az egyéb rendeletek, utasítások rasszista és a népirtás ideológiai megalapozása felé tájékozódó kitételei 1942 tavaszáról származnak, tehát a nácikhoz való egyértelmű ideológiai alkalmazkodás majdnem egy évvel későbbi dokumentumai, mint a Szovjetunió megtámadása.⁴ Ez a háború általános kerete, amelytől a recenzens gyakran elvonatkoztat. Miközben Szabó Péter követeli, hogy kötetünk egyes dokumentumai kerüljenek helyi, „konkrét” kontextusokba, ő maga kiszakítja a tömeggyilkosságok sorozatát a valódi történelmi kontextusból, a náci népirtás rendszeréből, és az elkövetett háborús bűncselekményeket az „atrocitások” fogalmába csúsztatja át, mondván, a háborúban elkerülhetetlenek az ilyen események. Így ragadja ki a partizánvadászatot, a partizánok elleni *magyar háborút* a háború egészének szövevényes történetéből és általános összefüggésrendszeréből.

2. A cikk második csúsztatását a recenzens „feledékenységé” alapozza meg. Szabó Péter ugyanis úgy tesz, mintha az általunk idézett dokumentumok, az úgynevezett 10. számú füzet és a „7400/MM. A. 1942. számú” rendelet, amely utóbbi – egyelőre – valóban csak Háy Gyula kiadványából⁵ áll rendelkezésünkre, nem

Себастиан: План «Ост»: как правильно поделить Россию. Алгоритм, Москва, 2011. http://www.htkp.org/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=33 (letöltés: 2013. máj. 17.) (Vö. Kovács Mónika, Vági Zoltán és Kádár Gábor vizsgálódásaival.)

2 A genocídium fogalmáról ld.: *Szilágyi Ákos*: Hideg évek. A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Élet és Irodalom 2013. március 22. 13.

3 A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. Partizánharcok. 10. számú füzet. Honvéd Vezérkar főnöke 4. osztály. Attila-nyomda, Bp., 1942.

4 Más kérdés az, hogy maga a Horthy-rendszer milyen mélységesen rasszista-antiszemita és anti-kommunista „kulturát” és nemzeti indoktrinációt tartott fenn negyedszázadon keresztül, és természetesen a 10. sz. füzet rasszizmusa sem választható le erről a rendszerről.

5 *Háy Gyula*: Partizánok tükre. Athenaeum, Bp., 1945. A kötet először 1943 májusában, Moszkvában jelent meg magyar nyelven. A Moszkvában élő magyar emigránsok 1943 tavaszán lehetőséget kaptak, hogy az addig szovjet kézre került hadizsákmány-iratokba betekintsenek. Háy Gyula és Rákosi

tartalmazná azokat a rettenetes rasszista utasításokat, amelyeket idézünk.⁶ E helyett azt igyekszik tagadni, hogy a magyar megszálló csapatok részt vettek a holokausztban, a rasszista indítékú népirtásban, noha kötetünk számos dokumentuma is világosan bizonyítja ezt. A „partizángyanús”, orosz és kommunista meggyőződésű emberekkel szemben magyar részről a rasszista indíték nem kezdettől, hanem csak 1942 áprilisától, a Szombathelyi Ferenc vezérezredes által irányított vezérkari főnökség 4. osztályának 10. számú, már említett „segédletében” és egyéb rendeletekben kapott világos megfogalmazást. Ám az antiszemita, rasszista és népirtásra utasító részeket Szabó Péter – prekoncepciójának megfelelően – egyszerűen elhallgatja, úgy tesz, mintha nem léteznének.

Itt önkritikusan meg kell jegyezzük: a 10. számú füzet és a Háy által felhasznált egyéb dokumentumok idézésekor az előszó 30–31. oldalán elírások történtek, melyek félreértelmezésre adhatnak okot.⁷

A recenzens maga is használja a 10. számú füzetet, amelynek egyes kitételeit kritikátlanul idézi, mintha azoknak a lakossággal való jó kapcsolattartás lett volna a fő céljuk, nem pedig a Szovjetunió meghódítása, leigázása és kifosztása.⁸ E hódító cél érdekében a dokumentum persze szeretné, ha sikerülne megnyerni az alávetett lakosság egy részét, számítva a szolgalelkűség történelmileg kikovácsolt momentumaira, de a legbrutálisabb erőszakkal és gyilkosságokkal kívánja letörni az ellenállás, az emberi autonómia minden megnyilvánulását, amiről kötetünk egyéb-

---

Mátyás valószínűleg az akkori IMEL (Marx–Engels–Lenin Intézet), ma a RGASZPI (Oroszországi Állami Szociálpolitika-történelmi Levéltár) épületében tanulmányozhatták ezeket a dokumentumokat, melyek megtalálása érdekében az orosz levéltári kollégák segítségével mindent elkövettünk, de sajnos nem jártunk sikerrel. A korabeli magyar hadizsákmány-iratok felkutatása több ok miatt sem egyszerű vállalkozás, ezeket az iratanyagokat ugyanis nem egy helyen, hanem különböző moszkvai és vidéki archívumokban őrzik, és sok esetben a magyar eredetű iratok nem különülnek el a német és egyéb eredetű hadizsákmány-iratoktól. Példának okáért a Voronyezsi Terület Állami Levéltárában is a hadizsákmány-iratok egy fondban vannak. Ld.: Voronyezsi Terület Állami Levéltára Государственный архив Воронежской области (= ГАВО) Ф. Р–2100. Коллекция трофейных документов периода Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Воронежская область.

6 Noha a „7400/MM. A. 1942. számú” rendelet eredetije még nem került elő, a hamisításnak nincsen semmiféle kimutatható jele vagy értelme, ilyesmit egyébként egyetlen szerző sem állít. Magunk is kértük a HM HIM Hadtörténelmi Levéltárának segítségét a parancs eredetijének idézése érdekében, de a keresés még nem járt eredménnyel. Annak ellenére, hogy Háy Gyula brosúrája propagandacéllal készült, a benne idézett hadizsákmány-iratok szövegének meghamisítását feltételezni a forráskritika teljes negligálását jelentené. Mivel a Háy kiadványában gyakran idézett 10. sz. füzet valamennyi mondata megegyezik az eredeti kiadvány szövegével, milyen alapon feltételezhetnénk, hogy a többi idézett forrás esetében tudatosan meghamisított szövegekről lenne szó?

7 Az ominózus 10. sz. füzetnek nem volt melléklete, a 16. sz. melléklet a 7400/MM. A. 1942. sz. rendelet IV. fejezetéhez tartozik, és ez utóbbit nem Abt Ottó adta ki. „A zsidók maradéktalan kiirtása elsőrendű érdek” – az idézet Háy írása alapján az „Összefoglaló jelentés a partizánvékenységről c. dokumentumból (796. sz. megsz. csop. I.a. [19]42. I. 19.) származik. Ld.: Háy Gy.: Partizánok tükre i. m. (5. jz.) 58.

8 Az ukrán népről faji alapon elmélkedő szöveget hatásadás módon – az orosz nép alacsonyabbrendűségét sugalló középső szövegrészeket tudatosan kihagyva – annak bizonyítására használja fel, hogy az ukrán lakosság kiirtása nem tartozott a magyar megszálló csapatok feladatai közé.

ként számos forrást idéz. Ezzel, vagyis a polgári lakossággal való „jó viszony ápolásával” kapcsolatosan felhívjuk Szabó Péter figyelmét a magyar parancsnokságok hirdetésményeire, falragaszaira is az 1942–1943-as időszakból, amelyek a lakosság minden tagját a legkisebb kihágásért is felkoncolással fenyegették.⁹ Kritikusunk elhallgatja a 10. számú füzet és egyéb rendeletek, parancsok sajtóságosan a zsidók kiirtására vonatkozó utasításait és a gyakorlatban végrehajtott zsidóellenes akciókat, amelyeket a magyar egységek gyakran az SS-szel közösen hajtottak végre, máskor saját szakállukra, továbbá szintén elhallgatja a civil lakosság, köztük a gyermekek fizikai megsemmisítésére vonatkozó instrukciókat is.

3. A recensens harmadik csúsztatása az 1899. és 1907. évi hágai egyezmények értelmezésével kapcsolatos. (E két békekonferencia összehívására mellesleg éppen II. Miklós orosz cár kezdeményezésére került sor.) A korabeli hadijog betartása kapcsán arról sem lenne szabad megfeledkezni, hogy a náci Németország, majd pár nappal később magyar szövetségese, a horthysta állam hadüzenet nélkül rontott rá a Szovjetunióra, megszegve ezzel az 1907. évi hágai III. egyezményt az ellenségeskedés megkezdéséről,¹⁰ majd a háború során az első perctől az utolsóig semmiféle hadijogot soha, sehol nem tartottak tiszteletben. A náci Németország a totális háború koncepciójában és gyakorlatában – már a háború kitörését megelőző parancsok alapján is – eleve felmondta a korabeli hadijog tiszteletben tartását. A kegyetlenkedéseket és magát a népiirtást már a Szovjetunió leroohanása előtt számos utasítás kilátásba helyezte. Ezt jól bizonyítja – a hírhedt komisszár-parancson kívül – a német véderő-főparancsnokság (OKW) főnökének, Wilhelm Keitel vezértábornagynak 1941. május 13-án kiadott szigorúan titkos parancsa is,¹¹ mely I. részének 2. pontjában ez áll: „A partizánokat kíméletlenül meg kell semmisíteni harc vagy üldözés közben.” Még nem voltak a Szovjetunióban partizánok, amikor kiirtásukra már parancs született! Vajon hogyan egyeztethető össze a korabeli hadijoggal az, hogy a polgári lakosság ellen elkövetett bűntettekért eleve eltekintenek a felelősségre vonástól? Ugyanis az ominózus parancs II. részének 1. pontja értelmében: „A csapatok szolgálatában állók és a kiszolgáló személyzet által az ellenséges polgári személyekkel szemben elkövetett tettekért történő felelősségre vonás nem kötelező, még azokban az esetekben sem, ha ezek a cselekmények katonai bűntettet jelentenek vagy szolgálati szabályzatot sértenek.”¹² Talán az sem a véletlen műve, hogy Keitel 1941. június 27-én a titkos dokumentumok kezelé-

9 Ld. a 180–182. sz. dokumentumokat. A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941–1947. Főszerk. Krausz Tamás. Szerk. Krausz Tamás–Varga Éva Mária. L'Harmattan, Bp., 2013. 478–481.

10 1913:43. törvénycikk. III. Egyezmény az ellenségeskedések megkezdéséről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7239> (letöltés: 2013. máj. 21.)

11 Преступные цели – преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР. (1941–1944 гг.). 2-ое издание. Политиздат, Москва, 1968. С. 31–33. Az először 1963-ban megjelent dokumentumkötetben közölt irat levéltári jelzete: Государственный архив Российской Федерации (= ГА РФ) Ф. 7445. Оп. 2. Д. 166. ЛЛ. 65–70.

12 Keitel 1941. május 13-i titkos parancsa a nürnbergi perben is bizonyító dokumentumként szerepelt.

séről kiadott rendelkezésében minden katonai egységnek megparancsolta, hogy a május 13-án kiadott dokumentum valamennyi másolatát semmisítsék meg, azzal a kitétellel, hogy maga a parancs – a másolatok megsemmisítésétől függetlenül – hatályban marad.¹³

Vajon ugyancsak a korabeli hadijog tiszteletben tartása vezérelte Himmler SS birodalmi vezetőt és a német rendőrség főnökét is, amikor 1942. július 31-i különleges parancsában pszichológiai okokra hivatkozva betiltotta a „partizán” szó használatát és helyette csak a „bandita” szó alkalmazását engedélyezte?¹⁴ Ezt követően Keitel – Hitler utasítását teljesítve – 1942. december 16-án titkos parancsot adott ki, amelyben a „bandák” elleni harcban a német katonáknak korlátozás nélkül bármilyen eszköz alkalmazását lehetővé tette, beleértve az asszonyok és gyerekek likvidálását is! Ebben a parancsban már kategorikusan kijelentették, hogy egy német sem vonható felelősségre a „bandák és cinkosaik” ellen tanúsított viselkedésért.¹⁵

Természetesen a náci vezetők által kiadott – fentiekben említett és ezekhez hasonló további – parancsok mentegetése arra épült, hogy a Szovjetunió nem ismerte el a hágai és genfi egyezményeket. Ugyanakkor azok a magyar szakemberek, akik ma is elfogadják ezt az érvelést, sajnálatosan nem ismerik azokat a diplomáciai lépéseket sem, amelyeket az orosz kollégák már az 1990-es évek végén feltártak. Nevezetesen: a szovjet kormány 1941. július 17-én jegyzékben fordult a német félhez, melyben kinyilvánította szándékát, hogy kész az 1907. évi hágai konvenció elismerésére és kölcsönös alapokon való betartására. 1941. június végén, július elején, mintegy két héten keresztül megbeszélések folytak arról, hogy a Szovjetunió csatlakozik az 1929. évi genfi egyezményhez is. 1941. június 27-én Molotov külügyi népbiztos felvette a kapcsolatot M. Guberrel, a Vörös kereszt Nemzetközi Bizottsága elnökével a hadifoglyok névsorának kicserélése ügyében.¹⁶ A Szovjet-

13 *Геннадий Бордюгов*: Преступления Вермахта против гражданского населения. // Истребительная война на Востоке: Преступления вермахта в СССР, 1941–1944: Доклады / Под ред. Г. Горцика–К. Штанга. АИРО-XXI, Москва, 2005. С. 41. Keitel 1941. július 23-án kiadott újabb parancsa előírta a megszállt területeken a lakossággal szemben a legkegyetlenebb eszközök alkalmazását. Преступные цели i. m. (11. jz.) С. 77. A dokumentum levéltári jelzete: ГА РФ Ф. 7445. Оп. 2. Д. 141. Л. 140.

14 A parancsot közli: *Война Германии против Советского Союза, 1941–1945: Документальная экспозиция к 50-летию со дня нападения на Советский Союз / Под редакцией Рейнгарда Рюрупа*. Argon, Берлин, 1992. 89. sz. dokumentum; *Der Krieg gegen die Sowjetunion 1941–1945. Eine Dokumentation zum 50. Jahrestag des Überfalls auf die Sowjetunion*. Hrsg. Reinhard Rürup. 2. überarb. Aufl. Argon, Berlin, 1991. 1942 szeptemberében maga a magyar katonai vezetés is kiadott egy utasítást, amelyben a „bandák leküzdését” taglalja, és figyelmeztet arra, hogy kerülendő a pozitívnak tartott „partizán” kifejezés. Ld.: *Pálffy Lajos*: Kiállításra termoszkávéval és szendvicsekkel. http://mandarchiv.hu/cikk/1546/Kiallitasra_termosz_kaveval_es_szendvicsekkel (letöltés: 2013. máj. 24.)

15 Преступные цели i. m. (11. jz.) С. 132–133. A közölt dokumentum levéltári jelzete: ГА РФ Ф. 7445. Оп. 2. Д. 96. ЛЛ. 86–87.

16 *Конасов В.Б.*: Международный Комитет Красного Креста–Советский Союз: дорогой сотрудничества и конфронтации (1939–1952). Исторической очерк документов. Москва, 1999. С. 5–33.; *Суржикова Н.В.*: Иностранные военнопленные Второй мировой войны на

unió ankarai nagykövete, Sz. A. Vinogradov tárgyalásokat kezdett dr. Junot-val, a Vörös kereszt Nemzetközi Bizottságának megbízottjával. 1941 júliusában a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének nevében készült egy határozattervezet is,¹⁷ amelyben rögzítették, hogy a viszonyosság teljesülése esetén a szovjet állam kész a háború alatt a hágai és genfi egyezményeket betartani, azonban e határozat életbe léptetésére nem került sor. Feltételezhetően azért sem, mivel a német kormány 1941. augusztus 25-én a válaszul küldött jegyzékében elutasította e szovjet kezdeményezést.

A II. világháború alatti és utáni partizánmozgalmakkal kapcsolatosan napjainkban még szakmai körökben is a kettős mérce alkalmazása figyelhető meg. A partizánvadászattal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a náci és a szovjetek által 1939 szeptemberében megszállt Lengyelországban Európa legnagyobb méretű partizánmozgalma bontakozott ki. Az otthon maradt lengyelek a háború egész ideje alatt különböző harci csoportokat hoztak létre szigorú konspirációs szabályok szerint. Szabotázsakciók, terrorcselekmények tömegét követték el elsősorban a náci, de a szovjet megszállók ellen is. Az itthon is széles körben ismert Honi Hadsereg csak az egyik, bár kétségkívül a legnagyobb partizán tevékenységet folytató harci szervezet volt a megszállt területen. Az USA és Nagy-Britannia a Honi Hadsereget mint a háborúban részt vevő harcoló felet csak 1944. augusztus 30-án ismerte el, amikor már egy hónapja tartott a varsói felkelés.¹⁸ Nincs a világon olyan történész, aki bármilyen nemzetközi vagy más egyezményre, törvényre hivatkozva jogosnak ismerné el a náci, majd a szovjet hatóságok által elkövetett sokszor tömeges megtorlásokat csak azért, mert ezek a lengyel partizánok ellen történtek. Úgy látszik, Szabó Péter felfogása szerint csak a szovjet polgároknak nem volt joguk honvédő (függetlenségi) háborút folytatni a náci megszállók ellen, mindenki másnak igen.¹⁹

Egyébként kritikusként partizánokra vonatkozó nézetei is igen kétségesek, mert sajnálatosan felcseréli az okot az okozattal, ami egy történész esetében aligha tolerálható tévedés. Hiszen nem a partizánok az okai a totális háborúnak és a vérengzésnek, hanem maguk a megszállók, a totális háborút elindító és az azt

Среднем Урале (1942–1956 гг.) Гуманитарный университет, Екатеринбург, 2006.; *Щелокаева Т.А.*: Юридические основания уголовного преследования иностранных военнопленных в СССР (1939–1956 гг.). Право и политика 2000. № 7. С. 55.; *Varga Éva Mária*: Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonica, Bp., 2010. (Russisztikai Könyvek 23.) 71–72., 78–80.

17 A határozattervezet megtalálható: ГА РФ Ф. Р-9501. Оп. 5. Д. 62. ЛЛ. 81–82. Közli: Русский архив. Великая Отечественная. Немецкие военнопленные в СССР. 1941–1955 гг. Книга первая Т. 24 (13–2). Под ред. В.А. Золотарев. ТЕРРА, Москва, 1999. С. 17–18.

18 *Marek Getter*: Straty ludzkie i materialne w Powstaniu Warszawskim. Biuletyn IPN. (43-44) sierpień–wrzesień 2004. 66.

19 A lengyel földalatti partizánmozgalomról ld. még a lengyel Nemzeti Emlékezet Intézetének több tucat kiadványát, különösen: Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956. Red. Rafał Wnuk–Sławomir Poleszak–Agnieszka Jaczyńska–Magdalena Śladeck. IPN, Warszawa–Lublin, 2007.; Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny. IPN, Kraków–Warszawa–Wrocław, 2007.

támogató államok, illetve fegyveres erőik, mert valójában ők hívták életre a partizánmozgalmat, tehát a megszállás az ok, a partizánmozgalom a következmény. Mindez elemi dolognak tűnik, de a mai világban, úgy látszik, már nincsenek evidenciák történelmi körökben sem. Szabó kolléga érvelése módszertani és forráskezelési szempontból a partizán-hadviselés értékelése során igen zavaros. Miközben úgy állítja be a dolgot, hogy a partizánok kegyetlenkedésére volt válasz a lakosság „partizángyanús” csoportjainak (értsd: a civil lakosság nemre, korra való tekintet nélkül) lemészárlása, bizonyító anyagában kizárólag magyar katonai jelentésekkel operál. Az áldozatok tanúságtételei egyszerűen kívül maradnak a tudósi érdeklődésen. A magyar katonai dokumentumokat viszont minden további nélkül elhiszi, fel sem merül a forráskritika szükségessége, noha a tömegmészárlások kivitelezőiről azért elképzelhető, hogy a civilek legyilkolásáért igyekeztek a felelősséget önmagukról a partizánokra hárítani. Szabó Péternek önmagával is tisztázni kellene erkölcsi és ideológiai alapállását, azt a legalább logikailag egységes narratívát, amelyben értelmezni kívánja az eseményeket, a dokumentumokat.

4. Negyedik csúsztatás. Szabó Péter recenziója évekre szóló „munkatervet” dolgozott ki számunkra arról, hogy mivel kellett volna és kellene foglalkoznunk, ami akár megtisztelő is lehetne, ha nem saját és kollégái feladatait igyekezne ránk hárítani. Eszerint az előszónak az lehetett volna a vállalt feladata, hogy megvilágítsa a magyar megszálló csapatok hadtörténelmi teljesítményét. Mintha a szerző nem értené egyrészt azt, hogy ez a kötet az *áldozatok szempontjából létrejött dokumentumokat közli*, s nem is lehetett más feladata, mint az, hogy ezeket a dokumentumokat a maguk teljességében átadja és beleillessze a szovjet területen lefolyt népiirtás általános folyamatába, kontextusába. Ehelyett Szabó Péter a magyar hadtörténelmi írás sok évtizedes mulasztásait, köztük a rendszerváltozást követő hadtörténelmészekét is rajtunk kéri számon. Ami pedig az általunk felhasznált irodalmat illeti, a Szabó Péter által javasolt könyvek egy részére történik utalás, bár igaz, a magyar megszálló csapatok történetének megírására – hangsúlyozzuk még egyszer – nem vállalkoztunk. Ugyancsak nem állt, mivel nem is állhatott szándékunkban, hogy a tematikát átfogó módon és „végrelegesen” feldolgozzuk, ugyanis mi egy dokumentumkötetet szerkesztettünk és nem monográfiát írtunk. A forráskiadványok sajátossága, hogy a szerkesztők bizonyos elvek szerinti válogatásra kényszerülnek, hiszen nem lehet húsz levéltár több millió folyóméternyi iratát leközölni egyetlen kötetben. A monográfia (szintézis) megírása akkor időszerű egy témában, amikor már rendelkezésre áll számos ehhez hasonló, egy-egy résztémát bemutató levéltári forráskiadvány, illetve az e forrásokra épülő tanulmányok sora.

A recenzió azt a benyomást is kelti, mintha mi nem hivatkoztunk volna a nemrégén publikált, valóban igen érdekes Somorjai-naplóra,²⁰ noha az igazsághoz tartozik, hogy Somorjai sem világítja meg a magyar megszálló katonák tömeggyilkosságait, bestiális kegyetlenkedéseit, emberek tömegeinek elevenen való elégetését, elevenen való eltemetését, gyermekek legyilkolását.

20 *Dr. Somorjai Lajos: Megjártam a Don-kanyart. Harctéri napló, Oroszország, 1942–1943. Rubicon, Bp., 2002.*

5. Ezzel elérkeztünk az ötödik csúsztatáshoz, amely a „kontextusra” vonatkozik. Kritikusunk, hogy elverhesse rajtunk a port, úgymond, a *hadtörténeti kontextus* hiánya miatt nem hajlandó elfogadni, hogy deklaráltan nem hadtörténeti összeállításról van szó. A forráskiadvány nem tarthatta feladatának, hogy bármiféle általános hadászati problémákkal foglalkozzon, hiszen a kötetbe foglalt dokumentumok elsősorban a civilekkel és a hadifoglyokkal szemben elkövetett háborús bűncselekményeket tükrözik, és nem a hadműveletekre, harci jellegű cselekményekre fókuszálnak. Egyes magyar tábornokok kihallgatási jegyzőkönyveiben találkozhatunk bizonyos hadműveletek ismertetésével, de a kihallgatók – érthető módon – mindenekelőtt az ezeket kísérő „megtorló akciókra” koncentráltak.²¹

De menjünk tovább. Nem sok abszurdabb megállapítás képzelhető el, mint az a megjegyzés, hogy „az ukrán–orosz polgári lakosság körében *utólagosan* (kiemelés – K. T.–V. É. M.) felvett nyilatkozatoknak, illetve a szovjet területi bizottságok jelentéseinek forrásértéke meghatározhatatlan, de mindenképpen kétséges”. Kezdjük ott, hogy az „utólagosság” Szabó Péter által itt használt fogalmának a világon semmi értelme nincsen. Hiszen a dokumentumokat hamarabb felvenni, mint az után, hogy a német és magyar megszálló csapatokat kiűzték a szovjet településekről, fizikai képtelenség lett volna. Valójában az események nyomán frissebb adatfelvételeket elképzelni sem lehetett. Továbbá a recenzens figyelmét elkerülte az a körülmény is, hogy mivel kötetünk az egyetlen olyan forráscsoportot adta közre, amely az *áldozatok*, nem pedig a gyilkosok szempontjából készült, nem egyszerűen eredeti és elsődleges forrás, hanem a maga nemében kivételes jelentőségű, unikális, más források ugyanis a Szovjetunió elfoglalt területeinek egészére vonatkozóan nem is állnak rendelkezésünkre. Az Ukrajnára vonatkozó SS-adatok is csupán részlegesek (ha már az SS-dokumentációt hitelesnek akarjuk tekinteni!), és a RÁB adatai az egyedüliek, amelyek a civil veszteségek egészének átfogó dokumentációját adják.

Még ha a Szabó Péter által áttekintett rejmentarovkai „sajnálatos események”,²² ahogyan a recenzens fogalmaz, azaz a tömeggyilkosságok és falugyújtogatások „háttérét” tekintjük is, vagyis a partizánmozgalom tényeit, akkor sem tagadható a civil, békés állampolgárok, nők és gyermekek, aggastyánok kiirtása. Tehát a „kontextus”, a partizánok elleni harc minden felgyújtott település és minden tömeggyilkosság esetében „háttérként” felhozható, hiszen a megszálló csapatok katonái nemzetiségtől függetlenül természetesen rettegtek a partizánoktól. De ha erre hivatkozva igazolnánk a tömeggyilkosságokat és a felfoghatatlan számú háborús bűncselekményt, beleértve mindenekelőtt a gyermekek bestiális legyilkolását is, akkor lezúlnának a gyilkosok erkölcsi színvonalára. Szabó Péter hatalmas elánnal veselkedett neki, hogy a magyar forrásokat illetően kioktasson minket,

21 Ld. például az 1., 4., 6., 10., 14., 16–18., 21. sz. dokumentumokat. A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban i. m. (9. jz.)

22 *Szabó Péter*: Adalékok a magyar királyi honvédség megszálló alakulatainak tevékenységéről a keleti hadműveleti területen. Rejmentarovka, 1941. december 21. Hadtörténelmi Közlemények 124. (2011) 2. sz. 481–495.

ám „kétséges értékű” dokumentumaink közül egyetlenegyhez sem talált egyetlen dokumentumot sem, amely az orosz falvak civil veszteségeire vonatkozott volna. Vajon mitől teljesebb és hitelesebb a magyar 2. hadsereg egykori honvédjének és tisztjeinek memoárjaiból, feljegyzéseiből kibontakozó kép? Vándor Endre tartalékos zászlós és Csizmazia Gyula tizedes frontnaplójából a recenzióban idézett bejegyzések sem szolgálnak elegendő cáfolattal az Uriv községben 1942 júliusában történetekre.²³ Mi végre hát akkor Szabó kolléga „forráselkötelezett” historikus odaadása az ügy iránt? Éppen ez az igazi probléma – az ügy maga. A recenzens számára minden probléma központi kérdése a „mundér becsületének” és a magyar honvédség hivatalos heroizálásának védelme, a népirtás tagadása.

6. Hatodik csúsztatás. Kritikusunkat, részben talán jogosan, nagyon zavarja, hogy néhány dokumentumban pontatlanul szerepel egy-egy magyar egység száma. E néhány esetet azonban ő sem tudja korrigálni, ő maga sem tudja meghatározni, hogy mely egységekről van szó pontosan, pedig ő a hadtörténész, tőlünk viszont elvárta volna, hogy ezeket az adatokat, amelyeket ő és elődei sok évtizeden át nem tártak fel, mi tárjuk fel egy forráskiadvány lábjegyzeteiben. Így is sok adatot nekünk kellett – példának okáért a magyar törzstisztek, főtisztek életútjából – megtalálni, ami nyilvánvalóan a hadtörténészek feladata lett volna. Továbbra is fenntartjuk azt az álláspontunkat, hogy a dokumentumok ilyen típusú tévedéseinek tételes korrigálását nem vállalhattuk fel. Számos esetben – például a recenzens által felhozott 33. magyar gyaloghadosztály 2. gyalogezred 4. zászlóalj esetében – valószínűleg nem is lehet megoldani e feladatot, hiszen sem az említett személynevek, sem a katonai alakulatok adatai nem nyújtanak ehhez segítséget. Önkritikusan meg kell jegyezzük, hogy a tábornoki perek esetében „elfért” volna még néhány magyarázó jegyzet, amely talán néhány „feltételezés” alól kihúzta volna a talajt. Túl azonban azon, hogy mennyire életszerű Szabó Péter követelése, felmerül itt egy másik csúsztatás is. A recenzens „elfelejti” megjegyezni: az orosz fül számára a magyar nevek és számok megjegyzése bizony nem egyszerű dolog, ráadásul a lényeg tekintetében mit sem változtat a tömeggyilkosságok tényein az, hogy mely magyar egységek követték el azokat. A hitelesség kérdése és az alakulatok száma tehát két külön kérdés, amelyek nem csúszthatók egybe. Az alakulatok megnevezésének kérdése ettől még persze lehet fontos hadtörténeti kutatás tárgya, miként a magyar nevek további pontosítása is, hiszen a dokumentumokban szereplő magyar nevek, sok esetben a gyilkosok nevei felismerhetetlenül eltorzítva szerepelnek, de nyilvánvalóan konkrét személyeket takarnak, akik pontos felderítésében Szabó Péter és hadtörténész kollégái nyilván részt vállalnak majd a magyar hadtörténet-írás nagyobb dicsőségére.

7. Hetedik csúsztatás. A cikkíró egy másik módszertani következetlensége, hogy valamit *feltételez*, majd később a feltételezést már *kész tényként* kezeli. Szerzünk a tábornoki perek anyagát, dokumentumait ugyan többre tartja, mint a kötetünk második részében szereplő levéltári forrásokat, de azért a perek tekintetében

23 Ld. a 144., 155., 156. és 158. sz. dokumentumokat. A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban i. m. (9. jz.)

is rendkívül egyoldalú és furcsa forráskritikát alkalmaz, *feltételezéseket* fogalmaz meg, noha azokat bizonyítani nem tudja. Példának okáért, Szabó kolléga így ír: „A mindent vagy a vádak egy részét »beismerő« válaszok megfogalmazásai és szóhasználata elég beszédes. Álgya-Pap Zoltán altábornagy 1947. október 31-ei »nyilatkozatában« olyan kifejezések és szófordulatok találhatók, amelyeket nagy valószínűséggel vallatói adhattak a szájába.” Mármost Szabó Péter állításait, feltételezéseit, gyanúját egy olyan ember későbbi visszaemlékezésével alapozza meg, aki részt sem vett a csernyigovi perben. Ráadásul a recenzens minden szakszerűséget nélkülözve még csak e visszaemlékezés felvételének időpontjára sem utal, csak sejteni lehet, hogy évtizedekkel későbbi „vallomásról” van szó. Az pedig, hogy a tábornoki per nyelvezete is a maga korában gyökeredzik, természetes, mint ahogyan az is – az előszó szintén kitér rá –, hogy a feltett kérdések „egyenkérdések”, és kizárólag a kihallgatók érdeklődését és a bíróság által képviselt áldozatok érdekeit tükrözik, de a per nyilvános volt kirendelt védőügyvédekkel. Szabó feltételezésével szemben másról volt szó. Stomm Marcel tábornok úgy emlékezik vissza a hadifogságban közösen eltöltött időszakra, hogy Álgya-Pap Zoltán egyszerűen „átállt” a szovjetek oldalára: „A tábornoki táborban is akadtak mindenáron hazajutni akarók. Akik látszatra feladták világnézetüket, és az orosz propaganda szolgálatába álltak. A magyarok közt négyen akadtak ilyenek: Álgya-Pap Zoltán altábornagy, Fejér Géza, Zsedényi Zoltán és dr. Fábián Lajos vezérőrnagyok. A többiek azonban mereven elzárkóztak a kísértés elől. Nem hiszem, hogy Algyáék pálfordulása a szovjet felé meggyőződésből eredt volna. Ez tisztán csak érdek lehetett, éspedig mindnégyük részéről. Álgya teozofista volt. Szép dolog egy ilyen humánus felfogás, de meggyőződésem, hogy itt csak felhasználta abból a célból, hogy az oroszoktól jó osztályzatot kapjon.”²⁴ Mármost az, hogy Álgya-Pap tábornok önös érdekből állt át vagy már a frontra érkezése idején is vonzódott a teozofista szemlélethez, esetleg valóban megbánta szörnyű tetteit, illetve parancsainak súlyos következményeit és papként őszintén vezekelt Indiában, nehéz eldönteni. Ugyanakkor kritikusunkat nem igazán érdekli, hogy a per során a vádlottak igen különféle módon nyilatkoztak meg, egészen odáig, hogy volt, aki bűneit is tagadta, ami Szabó Péter manipulációra utaló nézeteinek és feltételezéseinek ellentmond. Arról sem kellene megfélekedni, hogy a magyar tábornokok, tiszték többsége a per előtt már több mint 2,5 éve szovjet hadifogságban volt, és az illetékes szovjet szervek nagy jelentőséget tulajdonítottak a hadifogolytáborokban az antifasiszta „átnevelésnek”. Gondoljunk csak arra, hogy ezek az emberek nap mint nap szembesültek háborús bűncselekményeik, illetve parancsaik és katonáik tetteinek következményeivel. Ami pedig a „nyelvezetet” illeti, bármely kor ilyen típusú perei, még a modern háborús bűncselekményeket tárgyaló nemzetközi bíróságon folyó perek is tükrözik a korszak nyelvezetét és bírósági célkitűzéseit. Nem is szólva arról a körülményről, hogy recenzensünk a perben elítéltek egyetlen visszaemlékezésére sem tud rámutatni, amely a kihallgatások során elkövetett fizikai erőszakra utalt volna, noha 1956-ban mind szabadultak, és többségük elhagyta Magyaror-

24 *Stomm Marcel*: Emlékiratok. S. a. r. Gallyas Ferenc. Magyar Hírlap Könyvek, [Bp.,] 1990. 148.

szágot. Szabó Péternek Tabay József ezredes későbbi visszaemlékezése kell mint „perdöntő” bizonyíték, bár e tekintetben végképpen nem gyakorolt forráskritikát, mindent elhitt, amit elolvasott.²⁵ Persze, lelki nyomásról biztosan beszélhetünk, nem felejtve, hogy tömeggyilkosságokat vizsgáló perben, ahol a dokumentálás rendkívüli nehézségekbe ütközik, a világ minden táján mind a mai napig lelki nyomást alkalmaznak a megfelelő hatóságok.

Tehát nem valódi forráskritikáról van itt szó, hanem csupán arról, hogy Szabó kolléga a dokumentumok értékének relativizálásával mentegeti a magyar megszálló csapatoknak a népiirtásban játszott szerepét. Eközben az ember elgondolkodik azon, ha csak belenéz azokba a vaskos kötetekbe, amelyek szintén az FSZB Központi Archivumából származó német tábornoki perek anyagait tartalmazzák, hogy a német hadtörténészek szinte minden hadosztály, sőt alacsonyabb egység történetét feldolgozták már.²⁶ Míg nálunk a források „hiteltelenségéről” vitatkozunk, addig Németországban e források alapján tovább írják a náci népiirtás történetét, nálunk meg a magyar megszálló csapatok hadosztályainak – nem is szólva alacsonyabb egységeiről – története mindmáig rendkívül hiányos.

8. Nyolcadik csúsztatás. A recenzius talán legmegdöbbentőbb csúsztatása, amikor az előszóra hivatkozva a dokumentumok korabeli és mai propagandaértékének problémáját minden további nélkül átcsúsztatja a dokumentumok hitelességének kérdéskörébe. Szerzőnk úgy tesz, mintha a történelemben először találkozna azzal a jelenséggel, hogy valamely tömeggyilkossági felmérés anyagait különböző időkben különböző emberek és érdekcsoportok propagandaszempontból különbözőképpen felhasználják. Valójában az a ritkaság, amikor ilyesfajta dokumentumokat nem használ fel a politika a maga érdekében. Ilyen üdvös kivételt hirtelenjében nem is tudnánk említeni. De hát a szóban forgó RÁB-dokumentumok százezreit Sztálin utasítására már 1945 őszén kivonták a forgalomból, mivel az adott korszakban éppenséggel nem volt pozitív propagandaértékük a túl sok szovjet civil áldozat miatt. (Az áldozatok nagy száma pszichológiai sokkot idézhetett volna elő vagy a létező sokkot erősíthette volna fel a szovjet társadalomban, másrészt politikailag felhasználható lett volna a kormányzattal és a pártvezetéssel szemben, hogy

25 A visszaemlékezés több eleme sem életszerű. Például elég nehéz elképzelni, hogy 1950-ben a Szovjetunióban az ügyész látogatást tegyen a börtönben egy külföldi rab cellájában, és őt az együttérzéséről biztosítsa. Ez esetben nem merül fel a dokumentum tartalma kapcsán hitelességi probléma? Mennyivel hitelesebb tartalmilag Tabay ezredes évtizedekkel későbbi visszaemlékezése, mint a tábornoki perek kihallgatási jegyzőkönyvei, ill. a szovjet állampolgárok tanúvallomásai?

26 Генералы и офицеры вермахта рассказывают... документы из следственных дел немецких военнопленных. 1944–1945. МФД, Москва, 2009.; Вермахт на советско-германском фронте: Следственные и судебные материалы из архивных уголовных дел немецких военнопленных 1942-1952. ООО «Книжница» ЗАО «Русский путь», Москва, 2011. A szovjet fogságba került német diplomaták, katonai és belügyi attasék hasonló típusú irataiból készült dokumentumkötet: Тайны дипломатии Третьего рейха: Германские дипломаты, руководители зарубежных военных миссий, военные и полицейские атташе в советском плену. Документы из следственных дел. 1945–1955. МФД, Москва, 2011.

miért nem tudta hatékonyabban megvédeni a békés lakosságot.)²⁷ Szabó Péter nem érti a kérdést: volt-e egyáltalán világos és egyértelmű iránya a propagandának? Ha volt, az nyilván abban állt, hogy leleplezzék a náci népirtást és végrehajtsák a felelősségre vonást, amit a világ közvéleménye követelt. De miért jelentené ez a cél a helyi bizottságok adatfelvételeinek meghamisítását, ráadásul miért éppen a magyarokra vonatkozóan? A német történészek vagy az olasz és osztrák kollégák miért nem vitatják el e dokumentumok jelentőségét?²⁸

Szabó Péter feltételez és kombinál, a dokumentumokkal való „hochmecolás” régés-régi tradícióját követi. Így néz ki tehát ma a „forráskritikai” elkötelezettség hitelessége, amelynek egyetlen célja, hogy megpróbálja aláásni – politikai és propagandaérdekektől vezettetve – a szovjet területen elkövetett genocídium dokumentumainak hitelességét, döntő jelentőségét a népirtás története szempontjából.

9. A kilencedik csúsztatás lényegében arra a formális logika szempontjából is téves feltételezésre épül, hogy ha voltak meghamisított RÁB-dokumentumok, akkor eleve minden ilyen dokumentum hamis. Másképpen fogalmazva ezt a nagyon egyszerű logikát: az NKVD a RÁB nevében meghamisította – a németek nyakába varrva – a Katyńban és környékén elkövetett tömeggyilkosságot, recenzióink pedig e hamisításra utalva a RÁB-dokumentumok hitelességével kapcsolatban felkiált: *Hic Rhodus hic salta!* Őt az sem érdekli, hogy 1943-ban az ügyet először egy NKVD–NKGB-bizottság vizsgálta, majd 1944. január 12-én állították fel a RÁB speciális különbizottságát a lengyel hadifoglyok megölésének kivizsgálására, amelybe a náci által okozott károk felmérésére korábban létrehozott RÁB vezetéséből csupán 3 tag került be. A RÁB vezetőségének többi tagja meg sem ismerhette a valódi dokumentumokat (valószínűleg a meghamisítottakat sem!). A katyíni ügyben elkövetett NKVD-hamisítás miatt bizonyítaná, hogy a nem NKVD-szerv RÁB és vidéki bizottságainak több ezer településen felvett helyi dokumentumait is meghamisították? Itt megint kritikusunk feltételezési technikája, elszabadult fantáziája lépett működésbe. Nem is szólva arról, hogy elfogadja az FSZB levéltárosai munkájának egyes elemeit, például a Katyńra vonatkozó, valóban eredeti (?) dokumentumokat, de nem fogadja el a neki nem tetszőeket, mondjuk az urivi vérengzésekre vonatkozó dokumentumokat. Ez utóbbi esetekben a kollégákat manipulálással vádolja. Egyébként dokumentumhamisításokkal a „legdemokratikusabb” országokban is nap mint nap találkozunk. Példának okáért maga Szabó Péter is egy hamisított Sztálin-dokumentumot idéz, az 1941. november 17-én kiadott 0428. számú parancsot, de ezt csúsztatásként nem vesszük számba: nem tételezzük fel, hogy felismerhette volna a hamisítást, hiszen nem a szovjet tematika képezi kutatásának tárgyát, így az orosz eredeti levéltári forrást nem tanulmányozhatta.

27 *A. P. Дюков*: За что сражались советские люди. «Русский НЕ должен умереть». Яуза–Эксмо, Москва, 2007. 247–248.

28 Az osztrák történészek orosz és belorusz kollégáikkal közösen összeállított kötete: *Австрийцы и судетские немцы перед советскими военными трибуналами в Беларуси 1945–1950 гг.* Под ред. С. Карнера–В. Селеменева. Грац–Минск, 2007.; *Österreicher und Sudetendeutsche vor sowjetischen Militär- und Strafgerichten in Weißrussland 1945–1950.* Hrsg. Stefan Karner–Vjačeslav Selemenev. Graz–Minsk, 2007.

A hamisítás felismeréséhez a szovjet történelem specialistájának kell lenni. Más kérdés, hogy Szabó Péter hadtörténészként is tudhatná, hogy ha nem az eredeti szovjet levéltári forrásokból vagy forráskiadványokból idéz, akkor könnyen a hamisítás áldozatává válik, mint jelen esetben.²⁹

Tehát Szabó Péter erkölcsileg védhetetlen csúsztatása a szovjet vezetőség és a partizánok önmaguknak okozott állítólagos kártevésére vonatkozik. Egy hadtörténész esetében Sztálint beállítani – az egyébként ősidők óta alkalmazott – „felperzselt föld” taktikája megalkotójának már a történelemhamisítás kategóriájába tartozik. A szovjet politikai és hadvezetőség rákényszerült a náci támadás következtében arra, hogy ne engedje át az anyagi erőforrásokat az ellenségnek, hiszen ennek a lépésnek az elmulasztása meghosszabbította volna a háborút, az ellenség győzelmével fenyegethetett volna. Ezen károkért a felelősséget a szovjetekre átruházni erkölcsi véték, szakmailag is minősíthetetlen eljárás. Nemcsak azért, mert egy meghamisított dokumentumra épül, hanem mindenekelőtt azért, mert az antifasiszta harc emlékének tudatos besározásáról van szó. A felperzselt föld taktikáját a modern időkben egyébiránt elsőként a náci német hadsereg alkalmazta és nemcsak a keleti fronton, hanem hazánkban is, példának okáért elég csak a budapesti hidak felrobbantására utalni.

10. A tizedik csúsztatás azon alapszik, hogy Szabó Péter nem a szovjet történelem specialistája és felületesen olvasta dokumentumkötetünk előszavát. Így idézi szövegünket: „Az anyagi károk tételes felsorolásain és kimutatásain kívül azon tömeggyilkosságokról is készült jelentés, melyeket a magyar csapatok a csernyigovi terület 12 járásában követtek el. Az 1945. március 10-ei keltezésű 83. számú dokumentum szerint 38 611 szovjet állampolgárt »öltek meg vagy kínoztak halálra« e térségben a magyar megszálló alakulatok a háború folyamán. [...] Sajnálatos, hogy az elpusztult szovjet polgári személyek számával nemcsak a RÁB szervei manipuláltak, hanem jelen esetben Krausz Tamás is. A fent említett jelentésben közzétett csernyigovi veszteségadatot ugyanis ő »több mint százezer főre« változtatta a kötet előszavában.”³⁰ Ezen a ponton kell megállni egy pillanatra, mert Szabó Péter recenziójának számos mélypontja közül most értünk el talán a legkritikusabb ponthoz. A csúsztatásban rejlő jókora baki lényege a recenzens topográfiai ismereteinek hiányosságaival is összefügg. Szabó egyszerűen nem tudja: a Csernyigovi

29 A parancs meghamisítását két német történész leplezte le már több mint egy évtizede, a részleteket ld.: *Christian Hartmann–Jürgen Zarusky*: Stalins „Fackelmänner-Befehl” vom November 1941. Ein verfälschtes Dokument. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 4. (2000) 667–674. A hamisított forrást először közli: *Fritz Becker*: Stalins Blutspur durch Europa: Partner des Westens 1933–1945. Arndt, Kiel, 1995. 268. Az 1941. november 17-én kiadott 0428. számú parancs nem tartalmazza az NKVD munkatársainak Wehrmacht-egyenruhába való „beöltöztetését” (amit a recenzensünk is idéz) és ezzel kapcsolatosan a lakosság körében terjesztendő propagandát. A parancs eredeti példánya az Oroszországi Állami Katonai Levéltárban található: РГВА Ф. 4. Оп. 11. Д. 66. ЛЛ. 221–222. Közli: Русский архив: Великая Отечественная. Приказы народного комиссара обороны СССР 22 июня 1941 г. – 1942 г. Т. 13 (2–2). Под. ред. В.А. Золотарев. ТЕРРА, Москва, 1997. с. 120–121.

30 Itt jegyezzük meg, hogy a Csernyigovi terület nagy kezdőbetűvel írandó, éppúgy, mint Fejér megye.

területen (oblaszty) nem 12 járás van, hanem 22. Márpedig egyértelmű az előszó-
ban, hogy e terület 12 járásában öltek meg a magyarok több mint 38 ezer embert,³¹
a több mint 100 ezer békés civil és mintegy 24 ezer hadifogoly legyilkolása az
egész Csernyigovi területre vonatkozik,³² vagyis mind a 22 járásra. Tehát a 12
járáson túl elkövetett gyilkosságokat a magyarok és a németek közösen végezték
el. Ezek az adatok különösen fontosak voltak az 1947-es csernyigovi tábornoki
perek szempontjából, noha a magyar megszálló katonaság – eddigi számbavéte-
leink szerint – a Szovjetunió 19 területén hajtott végre gyilkosságokat önmagában
vagy a németekkel közösen. Így pukkad hát ki az egyik igen fontos dokumentum
diszkreditálására tett kísérlet léggömbje.

Szabó recenziójának egy pontján, indulatának engedve, már a levéltári doku-
mentumok fogalmát is idézőjelbe teszi, noha korábban a tábornoki perek anyagát
fontos forrásoknak ítélte. Szerzőnk számára a „lakossági kihallgatási jegyzőköny-
vekkel” kapcsolatosan a legfontosabb hiteltelenítő jel az, hogy a 38 tanúvallomás
közül „az analfabéták és a félanalfabéták száma 17 volt”, miközben „szinte va-
lamennyi tanú teljes bizonyossággal emlékezett arra, hogy településén hány sze-
mélyt gyilkoltak vagy erőszakoltak meg, mennyi lakóépületet gyújtottak fel vagy
romboltak le, s ezeken kívül az elrabolt vagy levágott tenyészállatok számát ille-
tően is »darabra pontos információjuk« volt”. Egy példát vesz „a sok közül”, Marija
Nyikiforovna Glinszkaja vallomását: „A magyar alegységek a [zsabinka-kobrin]
vasútvonal közelében lévő falvakban elkövetett gaztetteik során 19 nőt, 11 gyere-
ket és 15 idős embert öltek meg. 52 lakóépületet és 69 egyéb épületet gyújtottak
fel. 97 szarvasmarhát és 64 sertést vittek el.” Ha az előbb Szabó Pétert topográfiai
ismereteinek hiánya vezette vakvágányra, most az orosz falvak elpusztítása iránti
empátia és a számbavételre vonatkozó ismeretek teljes hiánya viszi tévútra. Marija
Nyikiforovna csak félanalfabéta (nota bene – meghamisítható lett volna ez a tétel
is, ha már hamisítási kényszerről volt szó!) volt, nem pedig gyengeelméjű! Ez
nem jelentette azt, hogy nem tud 100-ig vagy 200-ig számolni vagy emlékezni. A
Szovjetunióban félanalfabétának számított az is, aki tudott olvasni, de nem tudott
írni, vagy tudott fejben számolni, összeadni-kivonni, de nem tudott írásban szoroz-
ni és osztani. Szabó nem tudja, hogy egyébként nem a „félanalfabétának” kellett
összeszámolnia a falu felgyújtásának és kifosztásának következményeit, hanem
az akkor még valószínűleg életben lévő sztároszta vagy a sztároszta helyettese, a
kultúrház igazgatója, netán az iskolai tanító vagy könyvtáros, ha volt olyan, sokan
összeszámolhatták a veszteségeket, s kialakulhatott egyfajta „végső” adat. Miért
ne jegyezhetette volna meg ezeket az adatokat Marija Nyikiforovna, hiszen az ember
életében elég ritkán fordul elő, hogy felgyújtják a települést, élete színterét, ahol
lakik, ahol évtizedeket töltött, ahová minden köti? És ha nem pontosan emlékezett
a szovjet áldozat? Mi van akkor, ha csak 50 házat és a 45 ember helyett csak 39
embert öltek meg, ha nem 97, hanem csak 82 marhát hajtottak el a magyar meg-
szálló katonák? Az volna a forráskritika értelme, hogy a népirtás dokumentumait

31 Ld. a 83. sz. dokumentumot. A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban i. m. (9. jz.) 278.

32 Ld. a 70. és 71. sz. dokumentumokat. Uo. 212., 216.

ellenőrizetlen *feltételezésekkel* hiteltelenítsük, hogy a 13,6 millió szovjet polgári személy (közülük 7,4 millió a közvetlenül meggyilkolt civil lakosok száma) haláláért a felelősséget levegyük a magyar megszálló csapatok válláról és csak a németekére helyezzük azt át?

11. Tizenegyedik csúsztatás. Szabó Péter tulajdonképpen jóval átlépte a kendőzetlen inszINUÁCIÓ határát, amikor kötetünket igyekszik az 1950-es évek keretei közé beszuszakolni. A recenzens sokat tanult e tárgyban azoktól a politikusoktól, akik elvi ellenfeleiket feltétlenül a sztálinizmus kategóriájába kívánják bedugni. Ha nincsenek érvek, jó lesz a politikai inszINUÁCIÓ is... Úgy tesz kritikusunk, meghamisítva az előszó szövegét is, mintha az a Horthy-rendszer jellegének kérdésében a „Horthy-fasizmus” fogalmi körében mozogna, ahogyan az divatos volt a Rákosi-korszakban. A valóságban természetesen – ismét – éppen az ellenkezőjéről van szó. Szó szerint ez olvasható az előszóban: „Magyarországon az államszocializmus korszakában – a szovjet gyámkodás hatására – 1948 óta gyakorlatilag szintén elhallgatták a háborús bűncselekmények egész szövevényes és iszonyú történetét – néhány, »a Horthy-fasizmusra« vonatkozó általános elítélő mondattal helyettesítve azt.”³³ Nem is szólva itt arról, hogy e cikk szerzőinek egyike nem egy alkalommal fejtette ki álláspontját a Horthy-rendszer és a fasizmus fogalmainak összemérésével szemben.

12. A tizenkettedik csúsztatás már a vicc tárgykörébe tartozik. Szabó Péter egyenesen azzal vádol meg bennünket, hogy bizonyos magyar katonai anyagokat, úgynevezett „trófea-”, azaz hadizsákmány-iratokat, amelyek a szovjetek kezébe kerültek, bár nem így fejezi ki magát, de mi végül is „elkonspiráltuk”. Szabó „gondolatmenetében” egyszerre több és hihetetlennek tetsző csúsztatás is szerepel, melyeket mi röviden, egy csokorban foglalunk össze a szűkös terjedelmi keretek miatt. A recenzens a podolszki levéltárral kapcsolatosan hamis feltételezéseket (ismételten feltételezéseket!) fogalmazott meg, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy rossz színben tüntessen fel bennünket, ami nem tisztességes eljárás. Ha alaposabban olvasta volna el a kötet előszavát, rájöhett volna, hogy a kiadványban szereplő „podolszki” dokumentumokat a kötet szerkesztőbizottságának egyik tagja, Sz. I. Filonyenko professzor adta át nekünk, illetve az előszóban tájékoztatjuk az olvasót az úgynevezett „hatósági irattárakban” folytatandó kutatások nehézségeiről. Ebbe a körbe tartozik a Podolszkban található Oroszországi Föderáció Honvédelmi Minisztériumának Központi Irattára is.³⁴ Az is közismert a szakmában, hogy ebbe az intézménybe az elmúlt évtizedekben magyar kutatóknak nem sikerült bejutniuk, így mi sem jártunk ott sohasem. Érdekes, a kollégának évtizedekig nem hiányoztak a népirtás „magyar fejezetének” dokumentumai, de rajtunk számon kéri a nem hozzáférhető vagy egyáltalán nem is létező dokumentumokat. Ráadásul azt az abszurditást megfogalmazni, hogy a gyilkosok dokumentumai az elsődlegesek az áldozatokéval szemben, túllép azon a morális határon, ahol még vita folytatható. Nincsen a világon olyan bíróság, ahol nem az áldozatok vagy azok tanúságtevői-

33 Uo. 21.

34 Uo. 40.

nek vallomásai az elsődlegesek a gyilkosokéval szemben, főleg ha egy olyan eseményorról van szó, amelyről sok-sok tízezer dokumentum készült, mert – mint az Szabó Péter kritikájából nem derül ki – sok millió gyilkosságról van szó, amelyeket a náci fegyveres erők és bűntársaik elkövettek.

Recenzensünknek nem nyerte el a tetszését a kötetünkben mellékletként közölt néhány ÁBTL-es dokumentum sem, melyeket „1945 és 1956 között Magyarországon keletkeztetett népbírósi peranyag”-nak nevez. Ez az állítás is sajnálatos tévedés, hiszen a népbíróságok már 1948-tól fokozatosan befejezték működésüket, az általunk közölt dokumentumok pedig 1951–1952 évkörűek.³⁵ Teljesen nyilvánvaló az e tárgyban közölt magyar levéltári források szerves összefüggése a szovjet dokumentumokéval. Ezek „kitalálhatatlan” történetek rengeteg hiteles tanúval, akik mind alátámasztják e rémes eseményeket. Persze a perek jogi szempontból nagyon bizonytalanok, mivel nincsenek tárgyi bizonyítékok, hiszen a gyilkosok azokat vagy eltüntették, vagy a háború óta eltelt évek folyamán az ilyenek megsemmisültek, de megmaradtak a borzalmakat átélő áldozatok, tanúk korabeli vallomásai, amelyek Szabó Péter számára nem „elsődlegesek”. Vagy talán Auschwitz történetét is az SS-őrök visszaemlékezései alapján kellene megírni?

*

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy kritikusunk egyetlen új, eddig nem ismert dokumentumot sem idézett, sőt egyáltalán nem is tudja megcáfolni a magyar megszállók által elkövetett háborús bűncselekmények dokumentumainak tényeit, amelyekről kötetünk tájékoztat. Az egyetlen „menekülési útja”, hogy „átminősíti” az eseményeket: így lesz a civilek tömeges lemészárlásából, az emberek elevenen történő elégetéséből, a falvak felperzseléséből, a népirtásból, a háborús bűncselekményekből „sajnálatos esemény”, „atrocitás”. Lelke rajta!

Természetesen nem tagadjuk (miért is tagadnánk?!), hiszen már az előszó is hangsúlyozza), hogy a megszállás mindennapjaiban bizonyára sokféle, a népirtás szellemétől elütő, azzal szemben álló magatartás is megfigyelhető volt. Ugyanakkor tekintettel kell lennünk arra is, hogy sem az áldozatok, illetve a tanúságtevők, sem a korabeli szovjet szervek erről nem állítottak ki dokumentumokat. Ez a kötet tehát csak *a népirtás levéltári dokumentumait* tartalmazza. A vitát persze folytatni kell, de most már más mederben. Arra a kérdésre kell mindenekelőtt választ találni: miképpen, miért, hogyan volt lehetséges, hogy a magyar (a román, az olasz stb.) megszálló erők részt vettek a Szovjetunió elfoglalt területein a náci népirtásban?

35 Ld. Budapest Főváros Levéltárának ismertető anyagát a népbíróságokról: <http://bfl.archivportal.hu/id-1160-nepbirosagok.html> (letöltés: 2013. máj. 24.).